

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 10, 2014 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 332.12:338.46

*Г. В. Пінковська,
к. е. н., науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України, Київ*

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

*G. V. Pinkovska,
Ph.D. in Economics, Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv*

CURRENT SITUATION ANALYSIS OF THE CULTURAL ENVIRONMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE

У статті виділено критерій розвитку культурного середовища регіонів країни, а саме соціально-культурну активність населення, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність культурного продукту на національному, регіональному та міжнародному ринку послуг. На основі здійсненого інтегрального оцінювання соціально-культурної активності населення у регіональному розрізі та рівня сформованості інфраструктурного забезпечення культурного середовища з урахуванням впливу ключових факторів виявлено їх істотну диференціацію та здійснено групування регіонів країни.

The article highlighted the criterion of cultural environment of the country's regions, specifically socio-cultural activity of the population, that enhance the competitiveness of the cultural product at national, regional and international services market. On the basis of the integrated assessment of socio-cultural activity of the population in the regional view and the level of infrastructural cultural environment on the basis of the key factors their essential differentiation was identified and blocking of regions grouping was made.

Ключові слова: *регіон, культурне середовище, сфера культури, інфраструктура сфери культури, соціально-культурна активність населення.*

Keywords: *region, cultural environment, cultural sphere, the infrastructure of culture, social and cultural activity of the population.*

Постановка проблеми. Розвинене культурне середовище є важливою передумовою якісного вдосконалення продуктивних сил, підвищення ефективності суспільного виробництва. Проте практика реформування економічної системи нашої держави свідчить, що в процесі здійснення її масштабної трансформації загострилися проблеми сфери культури, невирішеність яких призвела до негативних соціальних та економічних наслідків, серед яких особливе місце займають проблеми регіонального рівня (зменшення бюджетного фінансування, невпорядкованість мережі закладів у відповідності з затвердженими нормативами, погіршення матеріально-технічного забезпечення, вивільнення значної кількості працівників тощо). У той же час вагомою передумовою зміцнення ринкової економіки є високий рівень освіченості та інтелектуальної підготовки населення, активізація процесів духовного оновлення та культурного прогресу суспільства, культурний рівень населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З позицій регіональної економіки суттєвий вклад у дослідження територіального розвитку продуктивних сил, зокрема культури, зробили Е. Алаєв, О. Алімов, М. Долішній, С. Дорогунцов, Ф. Заставний, У. Ізард, В. Кристаллер, А. Льюш, М. Некрасов, Ю. Саушкін, О. Шаблій та інші. Економічними проблемами функціонування культурного середовища та характером його взаємодії з іншими соціально-економічними підсистемами займалися такі відомі науковці як: В. Гець, К. Гасратян, О. Грищенко, І. Діскін, Г. Іванова, В. Козак, В. Куценко, О. Кочерга, Е. Лібанова, В. Новіков, О. Новікова, О. Новотний, Л. Оганян, У. Садова, М. Солодков, І. Столяров, Г. Тульчинський, О. Федосова, Я. Фішер, Ю. Фохт-Бабушкін, С. Шишкін, Л. Якобсон тощо [1–8].

Разом з тим потребують наукового узагальнення проблеми формування високорозвинутого культурного середовища регіону в ринкових умовах із метою забезпечення невід'ємного права людини на культурний розвиток, доступність цінностей літератури і мистецтва, належний рівень та якість культурних послуг.

Формулювання цілей статті. В контексті реалізації стратегічних напрямів гуманітарного розвитку України з урахуванням ролі і значення сфери культури в соціально-економічному розвитку країни актуальним є здійснення оцінки соціально-культурної активності населення регіонів України та сучасного стану і процесів розвитку культурного середовища на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Збереження і зміцнення в культурному середовищі досягнень науково-технічного прогресу можливе при достатньому врахуванні регіональних і галузевих особливостей його розвитку, вдосконаленні загальнонаціонального та місцевого підходів управління, динамізації й осучасненні процесів діяльності закладів культури, раціональному поєднанні бюджетних і комерційних засад у їх діяльності.

Однак сьогодні культурне багатство країни залишається ще малодоступним для багатьох людей у зв'язку з їх низькою соціально-культурною активністю, що вимагає зміни економічної бази розвитку регіонів, підвищення рівня людського капіталу, вдосконалення системи культурного виховання як головної умови вирішення стратегічної задачі – формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості. Однією з причин зниження інтересу з боку держави до вирішення цих питань є різні соціальні умови споживання культурних благ і послуг. Під час трансформаційних процесів у країні з'явилися не тільки нові відносини між суб'єктами і закладами культури, а й новий зміст їх діяльності, нові пріоритети, а також відбулись значні зміни в системі цінностей, норм і принципів культурного життя.

Слід відмітити, що в ринкових умовах господарювання вкрай важливими виступають такі ознаки культурного середовища регіону як його культурна привабливість в цілому (рівень сформованості з позицій здатності надання культурних послуг та формування привабливого для споживача культурного продукту), інноваційно-інвестиційна привабливість та соціально-культурна активність населення. Така оцінка має бути покладена в основу формування схеми розвитку продуктивних сил регіонів країни, включаючи розвиток сфери культури та сформованість культурного середовища в цілому. Оцінювання рівня сформованості культурного середовища регіону та соціально-культурної активності його населення вимагає й здійснення оцінки впливу ключових факторів.

Особливістю сфери культури є те, що основні результати культурної діяльності виражаються, як правило, у відкладеному соціальному ефекті і проявляються у збільшенні інтелектуального потенціалу, зміні ціннісних орієнтацій і норм поведінки людини, позначаються на модернізації всього суспільства. Очевидно, що наслідки такого роду не піддаються звичайним статистичним вимірам. Однак у практиці вітчизняної статистики, державного та регіонального управління існує система показників, що можуть бути використані для оцінювання розвитку культурного середовища: показники, що характеризують фінансове забезпечення сфери культури; показники рівня розвитку речових елементів (найчастіше використовуються дані про стан інфраструктури); показники контингенту населення, яке обслуговується, зокрема рівень залучення людей в різноманітні форми обслуговування; показники кадрового потенціалу сфери культури.

До основних показників оцінювання інфраструктурного забезпечення розвитку культурного середовища України можуть бути віднесені такі: забезпеченість населення бібліотечним фондом, місцями у закладах культури клубного типу, місцями у кінозалах; забезпеченість сільських населених пунктів закладами культури клубного типу; відвідування театрів, музеїв, кіносеансів; обсяг реалізації платних послуг культури та ін.

Слід відмітити, що на розміщення культурних об'єктів впливають і економічні фактори (наприклад, сума витрат на розвиток сфери культури у конкретному регіоні). Однак існує недооцінка ролі культури в адміністративній практиці на містах, а звідси і певна нерівномірність у розміщенні об'єктів культури по території України, зокрема сільській місцевості. Аналізуючи територіальну інфраструктуру культурного середовища, доцільно застосовувати показники розміщення об'єктів, зокрема їх територіальну доступність. Також серед інших важливих показників оцінювання стану інфраструктурного забезпечення є питома вага закладів культури (бібліотек, театрів, клубів, музеїв), які знаходяться в аварійному стані чи потребують капітального ремонту.

Розвиток культурного середовища залежить і від фактору фінансового забезпечення. Відзначимо, що потреба в бюджетному фінансуванні сфери культури зумовлена тим, що діяльність в ній вимагає певної стабільності фінансового забезпечення з огляду на її довготривалий характер за невизначеності результатів. Окрім того, бюджетне фінансування також допомагає задовольняти потреби сфери у висококваліфікованих фахівцях на відміну від недержавних секторів. На жаль, сьогодні основні проблеми розвитку культури саме пов'язані з формуванням залишкового принципу виділення коштів на потреби сфери. Розраховувати на значне зростання бюджетних видатків у сферу культури, зокрема розробку нормативів і нормування затрат на утримання і розвиток закладів культури, можливо лише за умови стабілізації та зростання бюджетних доходів.

Сукупний вплив факторів, пов'язаних з правовим забезпеченням ефективного функціонування культурного середовища визначає розвиток її мережі, стан ринку праці, обсяги надання відповідних послуг. Проте значна кількість законодавчого забезпечення функціонування закладів культури, на жаль, не може враховувати реалії сьогодення.

Власна діяльність не завжди є джерелом значних прибутків закладів культури, тому що іноді вона може взагалі не приносити грошей при наданні послуг культури за заниженими цінами. Однак важливо відмітити, що не тільки і не стільки прибуток в багатьох випадках є цілком підприємницької діяльності в культурі, але й нарощування доходу з різних джерел для досягнення соціального ефекту. Для культури, на наш погляд, таке твердження щодо підприємницької діяльності є можливим. Тому одним із важливих факторів, який впливає на можливість закладів культури нарощувати власні прибутки від підприємницької діяльності є ступінь оснащеності закладу основними фондами. Звісно, що державні і регіональні програми розвитку культури повинні враховувати значущість оснащеності закладів основними фондами і передбачати витрати на капітальні вкладення. Це не тільки покращить якість культурно-інформаційного обслуговування населення, але і зможе привести до росту власних прибутків відповідних закладів.

Іншим фактором розвитку культурного середовища є зміни споживчих потреб населення та конкурентоспроможність культурного продукту. З одного боку, проблеми піднесення конкурентоспроможності культурного продукту регіону пов'язані з урізноманітненням його форм, методів та способів просування на ринок, а це, у свою чергу веде до ускладнення внутрішньої структури сфери культури.

З іншого боку відбувається значне насичення культурного ринку продуктами, так званої, масової культури та її превалювання над традиційними формами. Активне залучення духовного виробництва в економічні процеси ринкового типу в ХХ столітті перетворило його в сферу індустрії розваг, підкорило маркетинговим та організаційно-управлінським принципам масового виробництва матеріальних благ. У результаті відбулось формування сектора "масової культури". На протипагу їй сформувався сектор "елітарної культури", орієнтованої на попит категорії населення, яке, за ознаками доходу і соціального статусу, відрізняється від інших громадян країни. Із ростом матеріального добробуту працівників, основної маси споживачів, відбувалось піднесення їх потреб.

Потрібно розділяти об'єкти культури, здатні працювати на комерційній основі, не приносячи збитку суспільству, і об'єкти, неконтрольована комерційна діяльність яких може принести непоправний збиток (діяльність в області пам'ятників і архітектури, народних промислів, заповідників). Отже, зростає роль культурної політики держави, специфіка якої полягає в тому, що культура є не тільки об'єктом, але й суб'єктом цієї політики, насамперед тому, що є саморозвиваючою й саморегулюючою системою, а також тому, що яким би не був суб'єкт прийняття рішень у сфері культурної політики, він знаходиться під впливом певної культури, є її продуктом.

Так, основні причини ускладнення подальшого розвитку культурного середовища полягають у тому, що, заклади культури є слабо інтегрованими у регіональні соціально-економічні системи; по-друге – відсутні методичні засади соціально-економічної оцінки результативності їх діяльності, не створені системи критеріїв організації планування і матеріального стимулювання праці працівників сфери культури; по-третє, здійснення порівняльного аналізу діяльності різних закладів є ускладненим, оскільки це не завжди можливо по тій причині, що в кожному напрямку використовується значна кількість показників і критеріїв, які не можна зіставити.

На основі аналізу взаємозв'язку інфраструктурного забезпечення культурного середовища та ефективності його використання з урахуванням методичного підходу [4, с. 69] було виділено сім груп регіонів України за рівнем його розвитку, а саме:

- 1) Регіони з високим рівнем ефективності використання об'єктів культури при високому та середньому рівні розвитку їх інфраструктури – АР Крим, Миколаївська, Харківська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області.
- 2) Регіони з високим рівнем ефективності використання об'єктів культури при низькому рівні розвитку їх інфраструктури – м. Київ та м. Севастополь.
- 3) Регіони з середнім та нижчим за середній рівнем ефективності використання об'єктів культури при високому рівні розвитку їх інфраструктури – Вінницька та Чернігівська області.
- 4) Регіони з середнім рівнем ефективності використання об'єктів культури при середньому та нижчому за середній рівні розвитку їх інфраструктури – Київська та Полтавська області.
- 5) Регіони з нижчим за середній рівнем ефективності використання об'єктів культури при середньому, нижчому за середній та низькому рівні розвитку їх інфраструктури – Дніпропетровська та Луганська області.
- 6) Регіони з низьким рівнем ефективності використання об'єктів культури при високому та середньому рівні розвитку їх інфраструктури – Івано-Франківська, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Рівненська та Волинська області.
- 7) Регіони з низьким рівнем ефективності використання об'єктів культури при низькому та нижчому за середній рівні розвитку їх інфраструктури – Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Львівська, Одеська та Сумська області.

Таким чином, можна зробити висновок про зростання галузевої розбалансованості господарських систем культурного середовища та зниження їх взаємозалежності на регіональному рівні. На жаль, це негативно позначилось також на самодостатності і відтворюваності регіональних економічних і соціально-культурних процесів.

За умов застосування комплексного підходу оцінювання розвитку культурного середовища важливим є оцінювання соціально-культурної активності населення за регіонами. При цьому доцільно використовувати такі показники як: кількість виданих у бібліотеках книжок та журналів читачам за рік (у розрахунку на 1 читача); кількість відвідувань кіносеансів з платним показом за рік (у розрахунку на 1 жителя); кількість слухачів на концертах за рік (у розрахунку на 100 жителів); кількість відвідувань музеїв за рік (у розрахунку на 100 жителів); кількість глядачів у театрах за рік (у розрахунку на 100 жителів). Дана система показників дає можливість відобразити різні сторони культурного життя населення регіонів і є основою для інтегрального оцінювання рівня його соціально-культурної активності.

Важливим також є дослідження впливу факторів на інтегральні оцінки соціально-культурної активності населення, серед загальної сукупності яких було обрано найбільш значимі: частка осіб із вищою освітою в загальній кількості штатних працівників регіону; середньомісячна заробітна плата штатних працівників регіону; наявний дохід на одну особу.

За допомогою моделі залежності інтегральної оцінки соціально-культурної активності населення від обраних факторів виявлено залежність інтегральної оцінки від: середньомісячної заробітної плати – для Донецької, Київської, Полтавської та Черкаської областей; частки працівників із вищою освітою – для Львівської, Одеської та Тернопільської областей; наявного доходу на одну особу – для Донецької, Миколаївської, Полтавської та Черкаської областей.

На основі проведеного інтегрального оцінювання соціально-культурної активності населення здійснено розподіл регіонів України на групи (табл. 1).

Можна зазначити, що формування територіальної мережі закладів культури залежить від якості матеріально-технічної бази, рівня технічної оснащеності,

комфортності та інших якісних ознак. Тому першочерговими напрямками при оптимізації територіальної організації закладів культури є модернізація їх будівель та вдосконалення інженерного забезпечення при встановленні обладнання. Однією з умов вдосконалення територіальної організації закладів культури є дотримання вимог щодо здійснення кожним її об'єктом власних функцій у повному обсязі, з мінімальними сукупними витратами ресурсів, виділених на розвиток об'єктів. Слід також передбачити і загальнодоступність обслуговування, тобто максимальну наближеність закладів культури до місця проживання переважної частини населення або до місця їх роботи.

Таблиця 1.
Розподіл регіонів України за рівнем соціально-культурної активності населення, 2013 р

Критерій оцінки (значення інтегрального показника)				
високий рівень (більше 80 %)	середній рівень (більше 40 %)	рівень нижчий за середній (30–40 %)	низький рівень (20–30 %)	обмежений рівень (менше 20 %)
м. Київ	АР Крим, Одеська, Черкаська, Чернігівська, м. Севастополь	Донецька, Кіровоградська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька	Вінницька, Волинська, Житомирська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Харківська	Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Рівненська, Херсонська

В умовах, коли населення оцінює заклади культури як консервативні, які слабо враховують сучасні тенденції і вимоги культурного життя, постає нагальна потреба розширення економічної самостійності закладів культури. У той же час, в нових економічних реаліях актуальною проблемою є також збереження створеного раніше культурного потенціалу країни. З цієї метою необхідно вдосконалити змішані (державно-приватні) форми їх фінансового забезпечення. Разом з тим, як свідчить досвід більшості високорозвинених країн, перш за все європейських, культура потребує підтримки держави, зокрема її соціально значимих видів діяльності. У таких країнах, наприклад, як Італія, Нідерланди, Швейцарія, Великобританія бюджетне фінансування є однією з головних форм підтримки сфери культури.

Актуальними є проблеми збереження та розвитку існуючої мережі закладів культури в усіх регіонах країни, забезпечення їх сучасною матеріально-технічною базою, стимулювання розвитку кіновиробництва та поліпшення кінообслуговування, переведення його на нові технології показу, розвитку музейної справи, здійснення державної програми інформатизації сфери, сприяння діяльності національних творчих спілок України, зокрема їх місцевих осередків, забезпечення подальшого розвитку культур національних меншин, поліпшення умов творчої діяльності та побуту майстрів мистецтв, працівників культури, підвищення оплати їхньої праці тощо. Все це свідчить про динамізм сфери культури, її спрямованість адаптуватись до суспільних змін та міжнародної інтеграції.

Висновки. Визначення соціально-культурних пріоритетів є конкретним інструментом вирішення завдань соціально-економічних територій, а об'єктивна і всебічна оцінка дії факторів у кожному регіоні дає змогу виявити та охарактеризувати специфіку функціонування його соціально-економічної системи. На основі аналізу та оцінки сучасного стану інфраструктурного потенціалу культурного середовища, ефективності його використання та соціально-культурної активності населення на регіональному рівні можна зробити висновок про зростання невідповідності його рівня та якості завданням національно-культурного відродження в Україні. На жаль, це негативно позначилось на самодостатності і відтворюваності соціально-економічних процесів по регіонах країни. Тому можна зазначити, що у нашій країні накопичився комплекс територіальних проблем, серед яких слід виділити значні відмінності у регіональному розвитку культурного середовища.

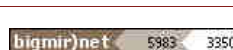
Література.

- Геєць В.М. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально орієнтованої економіки в Україні / В.М. Геєць // Економіка України. – 2000. – № 1, 2. – С. 4–11, С. 4–12.
- Гриценко О. Пророки, пірати, політика і публіка. Культурні індустрії й державна політика в сучасній Україні / О. Гриценко, В. Солодовник. – К.: “К.І.С.”, 2003. – 168 с.
- Изард У. Методы регионального анализа / У.Изард. – М.: Прогресс, 1966. – 659 с.
- Куденко В.І. Соціальна сфера регіону (стан і перспективи розвитку) / В.І. Куденко, Л.Г. Богущ, І.В. Опалєва. – К.: РВПС України НАН України, 1997. – 252 с.
- Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 9–22.
- Новіков В.М. Економічні та гуманітарні напрями розвитку соціальної інфраструктури: [монографія] / [В.М. Новіков, Н.М. Дєєва, Г.А. Дмитренко та ін.]; за ред. В.М. Новікова. – Київ, 2011. – 511 с.
- Новікова О.Ф. Соціальна орієнтація економіки: механізми державного регулювання: [монографія] / О.Ф. Новікова, С.М. Гринецька, Л.Л. Шамілева. – Донецьк: Ін-т економіки пром-сті, 2009. – 219 с.
- Садова У.Я. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції: [монографія] / [У.Я. Садова та ін.]; наук. ред. Л.К. Семів. – Львів: ІРД НАН України, 2009. – 483 с.

References.

- Heyets, V.M. (2000), “Socio components prospects transition to a socially oriented economy in Ukraine”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, 2, pp. 4–11, 4–12.
- Hrytsenko, O. and Solodovnyk, V. (2003), *Proroky, piraty, polityka i publika. Kul'turni indusrii j derzhavna polityka v suchasnij Ukraini* [Prophets, pirates, politics and the public. Cultural industries and public policy in modern Ukraine], K.I.S., Kyiv, Ukraine.
- Yzard, U. (1966), *Metody rehional'noho analiza* [Methods of regional analysis], Prohress, Moscow, Russia.
- Kutsenko, V.I. Bogush, L.G. Opalyeva, I.V. (1997) *Sotsial'na sfera rehionu (stan i perspektivy rozvytku)* [Social sphere region (state and prospects)], RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
- Libanova, E.M. (2008) “Strategic Priorities of Social Policy of Ukraine in the early twenty-first century”, *Demography and social economy*, vol. 1, pp. 9–22.
- Novikov, V.M. Deyeva, N.M. and Dmytrenko, G.A. (2011) *Ekonomichni ta humanitarni napriamy rozvytku sotsial'noi infrastruktury* [Economic and humanitarian directions development of social infrastructure], Kyiv, Ukraine.
- Novikova, O.F. Hrynevska, S.M. and Shamileva, L.L. (2009) *Sotsial'na orientatsiia ekonomiky: mekhanizmy derzhavnoho rehulivannia* [The social orientation of the economy: mechanisms of regulation], Institute of Industrial Economics, Donetsk, Ukraine.
- Sadova, U.Ya. and Semiv, L.K. (2009) *Intelektual'no-innovatsijnyj rozvytok rehionu v konteksti evrointehratsii* [Intellectual and innovative development of the region in the context of European integration], IRD NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"